

**Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Навчально-науковий інститут новітніх освітніх технологій
Кафедра психології та соціальної роботи**

Кирик Мар'яна Володимирівна

**Психологічні особливості мовлення українців як
інтегральний показник їх національної ідентичності/
Psychological features of Ukrainians speech as an integral indicator of their
national identity**

Спеціальність: 053 – Психологія
Освітньо-професійна програма – Психологія

Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи
ПСЗ-41
Кирик Мар'яна Володимирівна

Науковий керівник:
доктор філософії, А.О. Липка

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«__» _____ 20__ р.
Доктор філософії
_____ А.Л. Липка
підпис

Тернопіль – 2025

АНОТАЦІЯ

Кирик Мар'яна Володимирівна. Психологічні особливості мовлення українців як інтегральний показник їх національної ідентичності. Рукопис.

Дослідження на здобуття освітнього ступення «бакалавр» за спеціальністю 053 «Психологія», освітньо-професійна (наукова) програма. Західноукраїнський національний університет, Тернопіль. 2025 р.

У дипломній роботі розглянуто теоретичні та практичні аспекти психологічних особливостей мовлення українців як інтегральний показник їх національної самосвідомості. Проаналізовано вплив феномену мови на формування національної самосвідомості та психологічних особливостей українського народу. У рамках емпіричного дослідження проведено соціолінгвістичне анкетування. Емпірично аргументовано концептуальні уявлення про українську мову як головний складник національної ідентичності у період повномасштабної війни.

Ключові слова: національна ідентичність, національна самосвідомість, мова, мовлення, нація, культура мовлення, національна ідентифікація, культурно-мовний фактор, ідентичність.

ANNOTATION

Kyryk Maryana Volodymyrivna. Psychological features of Ukrainian speech as an integral indicator of their national identity. Manuscript.

Research for the degree of Bachelor in the specialty 053 "Psychology", educational and professional (scientific) program. Western Ukrainian National University, Ternopil. 2025.

The thesis examines the theoretical and practical aspects of the psychological characteristics of Ukrainian speech as an integral indicator of their national identity. The influence of the language phenomenon on the formation of national identity and psychological characteristics of the Ukrainian people is analyzed. As part of the empirical study, a sociolinguistic questionnaire was conducted. The conceptual ideas about the Ukrainian language as the main component of national identity during a full-scale war are empirically argued.

Keywords: national identity, national self-consciousness, language, speech, nation, speech culture, national identification, cultural and linguistic factor, identity.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1.ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ МОВЛЕННЯ І НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	7
1.1. Психологічна сутність і структура феномену «національна ідентичність».....	7
1.2. Психолінгвістичні особливості розвитку мовлення українців.....	11
Висновки до розділу 1.....	16
РОЗДІЛ 2.ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОВЛЕННЯ ІДЕНТИФІКОВАНИХ УКРАЇНЦІВ.....	17
2.1. Вплив мови на формування національної ідентичності та психологічних характеристик українського народу.....	17
2.2. Соціолінгвістичне анкетування щодо поширення української мови протягом періоду воєнних дій в Україні.....	22
Висновки до розділу 2.....	32
РОЗДІЛ 3.ЕМПІРИЧНА АРГУМЕНТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ГОЛОВНОГО СКЛАДНИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	33
3.1. Методичні рекомендації щодо способів впровадження і використання української мови у різних регіонах України.....	33
Висновки до розділу 3.....	36
ВИСНОВКИ.....	37
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	39
ДОДАТКИ.....	42

ВСТУП

Актуальність **теми**

дослідження. В умовах сьогодення, що характеризуються трансформацією моральних та етичних норм і піднесенням національної свідомості, знання рідної мови набуває ключового значення. Мова – це основа всіх сфер суспільного буття: освіти, науки, мистецтва, театру та нашої повсякденної культури, що тісно пов'язана з мовним вихованням та відповідною державною політикою.

Рідна мова є основою, яка формує патріотизм і гордість за свій народ, і є душею національної культури. Піклування про рідну мову, її шанування й любов це першочерговий обов'язок для будь-якого народу. Українська мова – це голос всієї нації, що вже завоювала собі право на вільний розвиток серед інших цивілізованих націй і не може бути підмінена будь-якою іншою. Мовна розмаїття є наслідком взаємодії людей, які збагачують свій лексичний арсенал відповідно до своїх професійних та духовних потреб.

Водночас, мова постає як творчий процес взаємодії особистостей, котрі розбудовують свій культурний код, вдаючись як до власних набутків, так і до зовнішніх впливів, плекаючи спадок минулих поколінь та долучаючись до поступу цивілізації. Протягом незалежності українська мова утвердила свої позиції в освіті, почала лунати частіше на публічних зібраннях та використовуватися в діловодстві. Останніми роками спостерігається відчутне зростання її престижу, що корелює із зміцненням національної свідомості українців. Адже мова не просто знаряддя спілкування, а неповторний генетичний код, наріжний камінь ідентифікації української нації.

Повномасштабне вторгнення російських військ в Україну стало епохальним поштовхом до переосмислення української національної ідентичності. Мова тут відіграє центральну роль, виступаючи втіленням незалежності, суверенітету та культурної самобутності. Вивчення психологічних аспектів мовлення в цей період надзвичайно важливе для розуміння процесів консолідації нації та протидії агресору.

Мета дослідження: обґрунтування психологічного змісту мовлення українців як інтегрального показника їх національної ідентичності та самоповаги, а головне завдання – визначити як мова та мовлення впливають на національну самосвідомість.

Завдання дослідження:

1. Дослідити психологічну сутність та структуру феномену національна ідентичність.
2. Проаналізувати психолінгвістичні особливості розвитку мовлення українців.
3. Вивчити вплив мови на формування національної ідентичності та психологічних характеристик українського народу.
4. Визначити методичні рекомендації необхідні для впровадження і використання української мови у різних регіонах України.

Об'єктом вивчення є ментальні та психокультурні особливості національної ідентичності українців як самобутньої європейської нації.

Предмет дослідження становить взаємозв'язок психологічних особливостей мовлення українців з їхньою національною ідентичністю, зокрема динамічна психосоціальна характеристика цього зв'язку в умовах повномасштабної воєнної агресії росії проти України.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використовувалися такі методи: ідеалізація, аналіз, концептуалізація, класифікація, узагальнення, а також теоретичний аналіз наукової літератури становлення мовлення та національної ідентичності українців. До емпіричних методів, що використовувались в роботі, належать:

соціолінгвістичне анкетування, онлайн-опитування серед представників різних регіонів України з метою виявлення їхньої мовної поведінки, ставлення до української та російської мов, мовної самоідентифікації, а також їхньої думки щодо ролі мови у національній ідентичності.

Практична значущість отриманих результатів.Отримані результати дослідження можуть бути використані у практиці психологів, соціологів, педагогів, освітян для розробки прикладних матеріалів дослідження, при розробці навчальних програм та матеріалів з української мови та літератури, враховуючи психологічні аспекти сприйняття мови як елемента національної культури та ідентичності. Вони також можуть слугувати основою для розробки державної мовної політики, спрямованої на підтримку, популяризацію та всебічний розвиток української мови в різних сферах суспільного життя (освіта, культура, медіа, державне управління, сфера послуг).

Структура роботимістить вступ, три розділи, висновки до розділів, загальні висновки, список використаних джерел, додатки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ МОВЛЕННЯ І НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

1.1. Психологічна сутність і структура феномену «національна ідентичність»

Феномен «національної ідентичності» був предметом наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених із багатьох гуманітарних галузей знань – етнології, етнічної психології, філософії, соціальної психології, політології тощо.

Національна ідентичність – це спільне бачення громадянами своєї країни, її народу та відчуття приналежності до них. І «ця ідентичність, можливо, важливіша для держави, ніж кордони, які вона захищає, конституція, армія та інші державні інститути. Держави творять люди, і існують вони, оскільки кожне нове покоління поділяє спільне бачення держави і визнає його» [24, с. 69].

У соціології сутність і структуру феномену національної ідентичності вивчали М. Барретт, М.І. Пірен, Е.Д. Сміт та інші. На погляд Е.Д. Сміта, суть феномену «національної ідентичності» полягає в усвідомленні людиною своєї належності до спільноти людей, наприклад, до нації. Е. Сміт визначає національну ідентичність як «багатогранне утворення, що складається з безлічі взаємо залежних складників – етнічних, культурних, територіальних, економічних і політико-правових. Вони уособлюють солідарність між учасниками спільнот, об'єднаних спільною пам'яттю, міфами та традиціями, і ці зв'язки здатні або унеможливають проявлятися у формі національних держав, але вони не мають нічого спільного з юридичними та бюрократичними зв'язками держави» [18].

У структурі національної ідентичності М. Барретт виокремив два складники: когнітивний та афективний. На думку науковця, зміст

когнітивного складника становлять знання особистості про існування нації, її територію, символи, звичаї, традиції, історичні події та героїв, а також зарахування себе до цієї нації; приписування певних сталих рис іншим представникам своєї нації. Афективний складник національної ідентичності індивіда найяскравіше проявляється в ступені прихильності та її важливості. Міра відданості особи національній ідентичності проявляється у значущості та відчутті належності до конкретної національної спільноти, зокрема у переживаннях стосовно проживання на території цієї спільноти. Афективний компонент національної ідентичності включає національну гордість чи сором, самоповагу або зневагу та інші почуття. Згідно з М. Барреттом, рівень національної ідентифікації включає дві складові: 1) етнічну приналежність; 2) національність [26].

На переконання М.І. Пірен, природу національної ідентичності неможна збагнути без врахування впливу єдності мови, території, культури, звичаїв і традицій, що об'єднують людей одного народу [17, с. 64]. Дослідниця підкреслила, що в сучасних умовах дедалі актуальнішим стає погляд на проблему національної ідентичності, яка хвилює еліту нації. На її думку, формування національної ідентичності еліти сучасної нації є провідним фактором як консолідації будь-якого суспільства, так і запобігання та подолання викликів глобалізації для держав.

Український психолог М.Й. Боришевський вивчав національну ідентифікацію громадян у розрізі виявлення головних чинників демократичних перетворень в українському соціумі. Зміст цього явища психолог трактував як розуміння особистістю своєї належності до певного етносу, народу та близькості і єдності з такою спільнотою [3, с.138]. Як видно, поняття «національна ідентифікація» дослідник застосовував як до нації, так і до етносу, напевно, не відрізняючи значущо ці групи.

Згідно позиції А.С. Бароніна, процес національної ідентифікації означає ототожнення людини з нацією, засноване на певних відносинах, і прийняття нею національних норм, зразків і цінностей у свій внутрішній світ.

Досить значне місце у даному процесі на думку дослідника відведено традиціям. З його погляду, традиції виражаються у віруваннях, правилах поведінки, способах мислення та прагненнях, що були започаткованими та важливими для попередніх поколінь залишаючись такими для теперішнього покоління представників певного народу. На думку психолога, традиції співзвучні національному ідеалу. Зважаючи на те, що представники того чи іншого народу долучаються до його традицій, вони тим самим закріплюють свою національну ідентичність і демонструють солідарність з ним.

Феномен «національної ідентичності» був об'єктом досліджень українських науковців – філософа П.І. Гнатенка та психологів В.М. Павленка і С.О. Тагліна. Варто вказати, що науковці поділяли погляди, близькі до думок закордонних дослідників Е. Еріксона та Е. Сміта з цього питання. Зокрема, українські вчені підтримали точку зору, що ідентичність буває груповою та особистою.

У праці Л.М. Співак було висловлено думку про тісний взаємозв'язок національної ідентичності та національної самосвідомості особи. Сутність останньої трактується як інтегративний процес самопізнання та емоційно-ціннісного ставлення індивіда до себе як до представника цієї нації, як до носія певних її суб'єктивних цінностей (національна свідомість, національний характер) та об'єктивних (мова, культура, територія, держава зі специфічним політичним устроєм та економічним прогресом), що забезпечують саморегуляцію поведінки у внутрішніх та міжнародних відносинах. У структурі цього складного утворення вона виокремила три взаємозалежні компоненти: 1) когнітивний (свідоме уявлення людини про себе, як члена нації); 2) емоційно-ціннісний (оцінка людиною себе, як частини нації, власне ставлення до себе, як до суб'єкта нації); 3) регулятивний –самоконтроль особистості у взаємодії з членами своєї та інших націй. Згідно з твердженням дослідниці, розуміння психологічної сутності та структури феномену «національної самосвідомості» вона визначає як комплексне та цілісне національне «Я», що є наслідком процесу

його формування. Цей головний результат вона трактує як систему усвідомлених уявлень та емоційно-оцінних ставлень особистості до самої себе як представника нації та носія її цінностей [19].

Окремо варто відзначити думку Л.М. Співак: «Зважаючи на особливості національної самосвідомості людини як складової її суті, національного «Я», необхідно виділити національну самоідентичність як наслідок розуміння та емоційного ставлення особи до власної належності до конкретної нації». Головним каталізатором розвитку національної самосвідомості, а відповідно і національної ідентичності особистості, виступає спільна пам'ять членів цього народу про їхню спільну історію.

О.В. Шевченко під національною ідентифікацією розуміє процес самовизначення, ототожнення індивіда зі своєю нацією. На думку психолога, суть цього процесу полягає у розумінні людиною своєї належності до певної національної групи. Це базується на тривалому емоційному зв'язку, що формується на основі розвиненої системи усвідомлених уявлень та оцінок різних особливостей життя цієї спільноти, прийняття її цінностей та норм. Результатом національної ідентифікації та самовизначення є національний «Я-образ», що містить систему знань та узагальнених уявлень індивіда про себе як представника конкретної нації та виникає внаслідок його самопізнання. Вона також підкреслювала, що національна ідентичність, як складова соціальної ідентичності особистості, значною мірою сприяє її самореалізації [23].

Отже, національна ідентичність розглядається як когнітивне та емоційне розуміння особою своєї належності до певної нації, котра має власне ім'я, спільну мову, територію, спільні міфи, історичну пам'ять, культуру, економіку та юридичні права й обов'язки, однакові для всіх її членів. Національна ідентичність містить тільки свідомі складові.

Підтримуючи погляди М. Баррета та Т.Г. Стефаненко, у будові національної ідентичності людини розрізняємо когнітивний та афективний складники. У нашому розумінні, складниками когнітивного компоненту є:

обізнаність про існування цього народу, розуміння його території, символів, звичаїв, традицій, історичних подій та героїв, приналежність людини до певної національної групи; приписування іншим представникам своєї нації низки перелічених вище ознак.

Афективний складник національної ідентичності людини формується мірою її прихильності та суб'єктивної виразності. Міра прихильності індивіда до національної ідентичності проявляється у важливості для нього приналежності до даної нації, у відчуттях належності до неї, а також у відчуттях стосовно проживання на національній території. Афективний компонент включає такі почуття, як національна гордість або сором, національна самоповага або зневага тощо.

1.2. Психолінгвістичні особливості розвитку мовлення українців

Українська мова – це не просто спосіб спілкування, а й важливий елемент формування та вираження національної ідентичності. Для українців вона – не лише сукупність звуків та слів, а й вираження культури, історії та соціального життя. Це як код, що містить в собі багаторічну історію та духовність нації. Її зародження та розвиток пов'язані з особливим етнічним розвитком українців, їхніми намаганнями зберегти самобутність в умовах історичних та культурних змін.

Національна ідентичність формується разом з мовою. Мова є ключовим інструментом для розвитку всіх сфер суспільного життя, включаючи творчість, пізнання та мислення. Вона слугує сховищем знань, накопичених попередніми поколіннями, є необхідною умовою для прогресу нації. Мова, як знакова система – соціальний феномен, що забезпечує комунікацію, когнітивну діяльність та мислення. Мовлення – це реалізація мови в процесі комунікації, що відображає соціокультурні, інтелектуальні та психологічні характеристики індивіда. Зважаючи на це, мовлення постає об'єктом

дослідження лінгвістики, психології та психолінгвістики, а його онтогенез – педагогічної та соціальної психології.

Україна забезпечує функціонування української мови в усіх сферах, від державних установ до культурних заходів, сприяючи розвитку національної ідентичності. Мовний закон підкреслює статус української мови як єдиної державної, що є засобом міжкультурного спілкування та захисту прав. Глибоке знання української мови є важливим для національної єдності, культурного рівня та інтелектуального розвитку. Така велика роль мови в соціумі зобов'язує нас мати чітке розуміння щодо правил, лексичного складу, стилістичних властивостей, граматичної будови та норм сучасного правопису.

Мовлення надзвичайно важливе в усіх сферах суспільного буття. З ним пов'язана комунікативна суть психічного становлення особистості. Мовлення є невід'ємною складовою інтелекту, емоцій та волі людини. Опанування мовленням є ключовим чинником самоусвідомлення особистості, передумовою її творчих проявів. Засвоєння мови починається з раннього віку й відбувається за законами психічного розвитку людини впродовж усього життя.

Предметом вивчення психолінгвістики є взаємозв'язок між мовною системою (мовою як об'єктом) та мовленнєвою діяльністю. Психолінгвістика досліджує мовлення як різновид цілеспрямованої діяльності людини, що підкоряється загальним закономірностям організації діяльності.

Дослідники 60-70-х років, серед яких Горський Д., Леонтьєв О., Львов М., Маркова А., Сорокін В., розглядали мовлення як комунікативний процес, що є частиною людської діяльності. Лінгвістика в цей період зосередилася на вивченні матеріальної форми мовлення, тобто на звуках, буквах, словах, реченнях і текстах.

Психологи та психолінгвісти, зокрема Виготський Л., Жинкін М., Лурія О., Рубінштейн С., Синиця І., досліджували мовлення як когнітивний процес, що забезпечує комунікацію через створення та інтерпретацію висловлювань.

Для моделювання психолінгвістичних механізмів були запропоновані різні моделі породження мовлення, що базуються на психологічних, нейрофізіологічних, лінгвістичних та психолінгвістичних принципах.

Дослідження П. Блонського, Л. Виготського, П. Зінченка, С. Рубінштейна заклали основи теорії мовленнєвої активності. Л. Виготський визначив мовлення як засіб суспільного спілкування, що дозволяє виражати та розуміти думки[12, с. 118].

За С.Л. Рубінштейном, розвиток мовлення є соціальним явищем, оскільки воно формується та функціонує в суспільстві. Він підкреслював, що мовлення є продуктом соціальної взаємодії та виникає в процесі спілкування [29, с. 43]

Н. Хомський, відомий американський лінгвіст, зробив вагомий внесок у психолінгвістику, запропонувавши нове розуміння зв'язку між мовою та мисленням. У своїй роботі "Мовна компетенція: її природа, походження та використання" (1986) він стверджував, що мова є прямим відображенням мислення, а отже, вивчення мови невіддільне від вивчення мислення[27, с.3]. Хомський стверджував, що мова побудована на універсальних структурах, які наповнюються конкретними мовними одиницями для передачі думок. Він висунув гіпотезу про генетичну обумовленість розвитку мови, що відображає внутрішні відчуття та можливості носіїв. На основі своїх припущень Хомський висунув ідею про мовну компетенцію – вроджене знання мови та правил її використання. Він розрізняв мовну компетенцію та мовленнєву діяльність, тобто практичне застосування мови. Компетенція є основою для мовленнєвої діяльності. Хомський досліджував сутність, набуття та використання мовної компетенції

У сучасній лінгвістичній та лінгводидактичній парадигмі поняття "мова", "мовлення" та "культура мовлення" є предметом наукового дискурсу, що відображено в працях таких дослідників, як О. Ганич, Н. Гуйванюк, С. Ярмоленко, П. Коваль.

"Великий тлумачний словник сучасної української мови" дефініює мову як когнітивну здатність людини до вербальної комунікації, що реалізується через систему артикульованих звукових знаків та синтаксичних правил, що забезпечують експлікацію ментальних процесів [4, с.108].

О. Ганич та І. Олійник визначають мовлення як процес використання мови для спілкування. Воно є живою, динамічною формою мови, що постійно змінюється. Мова та мовлення тісно пов'язані: мовлення використовує мову, а мова проявляється в мовленні. Мова – це загальна система, а мовлення – її індивідуальне використання [5, с.129].

За М.І. Лісіною, розвиток мовлення як інструменту спілкування відбувається завдяки комунікативним факторам, тобто необхідності спілкування з дорослими, та когнітивним факторам, а саме здатності узагальнювати сприйняття для формування перших абстрактних понять.

Мовленнєвий розвиток – це процес, спрямований на формування у дітей правильної вимови, вміння підбирати та поєднувати слова, використовувати граматичні форми та інші мовні засоби, а також забезпечувати відповідність мовлення загальноприйнятим нормам.

Підґрунтя мовлення формуються у дитини в перший рік життя, а перші три роки є ключовими для розвитку мовленнєвих умінь.

Малюки до трьох років краще вловлюють мовлення, тому розвиток мовленнєвих здібностей у цьому віці надзвичайно важливий. Розвиток мовлення кожної дитини – індивідуальний. Розглянемо докладніше особливості розвитку мовлення на кожному віковому етапі [13]:

Домовний етап: на цьому етапі дитина вчиться взаємодіяти з оточуючими. Більшість дітей починають спілкуватися з батьками приблизно до одного року. Саме тоді діти вже розуміють, що говорять їхні батьки, і можуть висловлювати свої потреби, показуючи на конкретні предмети.

У 3 – 4 роки: дитина швидко вивчає нові слова, вживає іменники у множині, але все ще не зовсім правильно може використовувати форму дієслів (наприклад, дитина каже «продати» замість «продає»), говорить досить виразно та цілісно: складає речення з чотирьох і більше слів, знає і розуміє дитячі вірші, використовує довгі та складні речення, може переказувати довгі історії, дотримуючись правильної послідовності подій, ставить багато запитань. Мовлення дитини чітке та зрозуміле, без грубих помилок.

Діти 5 – 7 років здебільшого говорять граматично правильно, демонструючи досить великий словниковий запас, вміють писати коротенькі розповіді, розуміти, як звуки складають слова.

Розвиток шкільного віку від 6 до 17 років відзначається вдосконаленням граматики, збільшенням лексики, оволодінням дитиною різних стилів мовлення. Добре розвивається письмове мовлення дитини, можливість аналізувати тексти, писати твори. В цьому віці виникають мовні уподобання. Важливу роль у розвитку мовлення відіграє читання книг, навчання та спілкування з однолітками.

Культура мовлення, що тісно пов'язана з розвитком мовлення, є предметом вивчення відповідної лінгвістичної науки. Л.В. Кравець та Л.І. Мацько визначають культуру мовлення як науку, що вивчає норми української мови, рівень володіння мовою мовцями та соціальні аспекти їхньої мовної практики [16, с. 7].

Культура мовлення, як вважають А.М. Богуш та Н.В. Гавриш – це «вміння правильно розмовляти (та писати), підбирати мовно-виражальні засоби відповідно до цілитої ситуації спілкування, це система вимог до застосування мови у мовленнєвій діяльності» [2, с. 12].

Культура мовлення – передбачає дотримання мовних норм вимови, наголосу, вживання та побудови речень, точності, ясності, чистоти, логічної

послідовності, багатства та актуальності мовлення, також дотримання правил мовленнєвого етикету. Виділено такі основні аспекти вивакультури мовлення:

1. Нормативність (дотримання всіх правил усного та письмового мовлення);
2. Адекватність (точність висловлювань, ясність та розумілість мови);
3. Естетичність (використання експресивно-стилістичних засобів мови, які роблять мовлення багатим та виразним);
4. Багатофункціональність (забезпечення використання мови в різноманітних сферах життя).

Висновок до розділу 1

1. Феномен «національної ідентичності» був предметом наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених. Варто зазначити що феномен цей є досить молодим та малодослідженим в психології. Національна ідентичність розглядається як структурний елемент становлення особистісного Я. Результатом утворення даного феномену є співставлення та прирівнювання людини з певною національною спільнотою становлячи багатокомпонентне утворення. Людина відчуває свою національну ідентичність, коли усвідомлює приналежність до нації. Е. Сміт описує її як комплекс етнічних, культурних, територіальних, економічних та політичних елементів, що створюють почуття єдності через спільні спогади та традиції, на відміну від формальних державних зв'язків.

Національна ідентичність має досить складну структуру. Дехто вважає її емоційним відчуттям єдності, інші – поєднанням знань та почуттів. М. Баррет виділяє два основних компоненти: знання про націю, усвідомлення себе як частини нації (когнітивний) та емоційне ставлення до неї (афективний).

2. Національна ідентичність формується разом з мовою. Мова є ключовим інструментом для розвитку всіх сфер суспільного життя, включаючи творчість, пізнання та мислення. Вона слугує сховищем знань, накопичених попередніми поколіннями, і є необхідною умовою для прогресу нації. Мова, як знакова система, є соціальним феноменом, що забезпечує комунікацію, когнітивну діяльність та мислення.

РОЗДІЛ 2.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОВЛЕННЯ ІДЕНТИФІКОВАНИХ УКРАЇНЦІВ

2.1. Вплив мови на формування національної ідентичності та психологічних характеристик українського народу

Мовне питання в Україні історично слугувало полем бою з противником. Росія систематично намагалася нагнітати атмосферу страху перед мовною конфронтацією. Зусилля українців, спрямовані на розбудову та звеличення рідної мови, гальмувалися, зокрема, обмеженим доступом до освіти українською мовою (наприклад, в університетах). Агресор мав на меті створити умови, за яких українська національна ідентичність була б придушена та зведена до рівня лише приватних розмов. Незважаючи на це, останнім часом в Україні спостерігається збільшення числа україномовних громадян. Люди починають розуміти, що мова – це фундамент нашої незалежності [8, с. 7-9].

Видатний український науковець Іван Огієнко стверджував, що мова – це невід'ємна складова національної самобутності, яка показує культурний та світоглядний рівень суспільства. Під час розбудови держави мова діє не тільки як внутрішній чинник єднання, але й як

зовнішній засіб, що дає змогу виділити державу серед інших країн, підкреслити унікальність нації в світовому масштабі [9, с. 79].

Українська нація постає та гуртується навколо рідної мови через чотири ключові елементи свідомості: життєвий досвід, індивідуальність, діяльність та культурне довкілля, що співіснують в тісному взаємозв'язку. «Буттєвість» охоплює багатовимірність людського існування – від відчутних, природних виявів до потойбічних, опосередкованих чи прихованих рис, котрі окреслюють основні способи буття людини у її щоденному існуванні [22, с. 14-15].

Мова – це непростий засіб комунікації, а й дзеркало мислення та світобачення, що формує свідомість як окремої людини, так і цілого народу. Вона є ключовим джерелом та чинником, що об'єднує націю, забезпечуючи її єдність та розвиток культурного і ментального здоров'я. Мова виступає потужним способом зміцнення національної свідомості, зберігаючи національну ідентичність крізь віки. Лише народ, який усвідомлює свою самобутність та шанує свою культурно-мовну спадщину, може називатися нацією та зберегти свою цілісність для майбутніх поколінь.

Культурно-мовний фактор – невід'ємна частина формування національної ідентичності українців. Українська нація базується на цінностях корінного етносу, де українська мова головний об'єднуючий складник. Тільки через рідну мову можна передати національну духовність та сформувати патріотичну свідомість. Мова є носієм унікального світогляду народу, який формувався протягом століть. Збереження і повага до мовної спадщини гарантія збереження національної ідентичності.

Мова – це складна структура, яка дає людям змогу спілкуватися та висловлювати свої думки. Вона відрізняється від діалектів та сленгу тим, що має кодифікацію та визнання у суспільстві. Мова також є важливим показником національної ідентичності, і в ідеалі кожна

нація повинна мати свою мову. Проте, історія знає багато прикладів, коли мовна та національна ідентичності не співпадають.

Ідентичність – це самопізнання, що затверджується взаємодією в суспільстві. Мова є сильним знаряддям поділу на категорії, яке формує наше розуміння інших. Люди схильні бачити тих, хто розмовляє інакше, як сторонніх, що негативно впливає на спілкування. Спільна мова створює відчуття близькості та прихильності. Мова ключовий складник етнічної ідентичності, яка охоплює спільні погляди на походження та культуру. Етнічне групування, хоча й виникає на основі мови, може стати незалежним від неї в процесі соціального освоєння, що демонструє приклад України [14, с. 158-159].

З огляду на те, що мова становить найважливіший інструмент комунікації в суспільстві, вона впливає на формування самосвідомості, зокрема національної. Однак не потрібно думати, що мова та національна ідентичність перебувають в однозначному взаємозв'язку [10, с. 78].

Національна ідентичність та мова пов'язані опосередковано, через інші чинники. І. Стернін відзначає, що комунікативна поведінка народу – це його традиції спілкування [20, с. 164]. Мовні перепони ускладнюють передачу інформації. Спільна мова значно полегшує та прискорює комунікацію.

Існують різні наукові підходи до ролі мови в національних процесах. Примордіалісти приймають мову як невіддільну складову етнічної ідентичності, наголошуючи на її сакральному походженні. Конструктивісти, своєю чергою, подають приклади, які спростовують це, демонструючи, що національна ідентичність здатна зберігатись навіть при втраті рідної мови, як це трапилося в Ірландії [21, с. 133-134]. Конструктивісти вважають мову значущим чинником у процесі національного будівництва. Наприклад, Б. Андерсон підкреслює, що формування національних спільнот стало

можливим завдяки взаємодії капіталізму, друкованих засобів комунікації та мовного розмаїття [1, с. 63].

Спробізнайти порозуміння між примордіалістами й конструктивістами спонукали Дж. Джозефа запропонувати концепцію складного діалектичного взаємозв'язку між мовою та національною ідентичністю. Він переконаний, що мова є ключовим елементом національної ідентичності, навівши п'ять головних аргументів:

1. Для людей, які мешкають на одній території та мають спільні інтереси в продовж тривалого часу, властиві специфічні мовні особливості, які виділяють їх з-поміж інших подібних груп.

Мова сприяє формуванню соціальних рис, що є фундаментом національної ідентичності, хоча цей зв'язок не є обов'язковим: мовна єдність не завжди означає національну, а мовні відмінності не завжди призводять до національного розколу.

2. Відповідно до концепції національної єдності, нації існують насправді, бо їхні члени об'єднані глибокою культурною спільністю, яка формується завдяки спільній мові. Мова виступає як текст, через котрий відбувається передавання культури та ідентичності від старших до молодших поколінь.

3. Головні складові національної ідентичності знаходять своє відображення у лексиці національної мови та проявляються у важливих національних текстах, таких як конституція, національний гімн та твори національної словесності.

4. Вплив системи освіти на формування мовних норм є визначальним для збереження та відтворення культурної спадщини. Разом з тим, вживання «правильної мови» нерідко пов'язують з належними стандартами громадянської культури.

5. Щоб встановити національну приналежність, право голосу й доступ до державних привілеїв, найчастіше ключовим критерієм є мова. Багато

сучасних держав висувують культурні вимоги до своїх громадян, у яких мова має велике значення [28, с. 490-491].

Українські науковці зосереджено досліджують значення мови у становленні національної самосвідомості. Зразком є праці П. Яцишина «Мова та національна ідентичність в Україні: соціолінгвістичний аспект» [25], М. Гончарова «Мова та ідентичність» [6]. Ці мовознавці внесли значний вклад у вивчення мовної ідентичності в розрізі української культури та соціуму. Їхні праці поглиблюють розуміння ролі мови у формуванні української ідентичності.

Українська мова стала визначним символом українського протиставлення суверенітету, що передається з роду в рід, зберігаючи в собі традиції, звичаї та бачення українського народу про світ. Кожне слово і вислів має унікальний національний колір, демонструючи особливості мислення та світосприйняття. Збереження та розвиток української мови – це спільний обов'язок українців, а не лише лінгвістів. Захищаючи мовну ідентичність, українці сприяють не тільки розвитку своєї нації, але й підтримці культурного різноманіття світу. Мова – це не просто спосіб спілкування, а також скарбниця та оборонця національної самосвідомості.

Українська мова – спадок, що переходить від батьків до дітей. Нею українці передають своє мовне бачення світу та спілкуються з іншими народами. Мова також зберігає історію, містить спогади про минуле, яке вплинуло на формування національного характеру. Вона є важливим складником культурної пам'яті. Незважаючи на спроби русифікації, українці зберегли свою національну ідентичність та розвинули свою мову.

Українська культура, з її народними піснями, фольклором та мистецтвом, славиться далеко за кордонами країни. В. Сухомлинський наголошував, що мова – це духовний скарб, в якому народ живе і передає свій спадок. Саме в рідному слові народ відчуває себе як творчу силу,

отримує розуміння про світ та свою ідентичність. Рідне слово – це невичерпне джерело національної свідомості [7].

Олесь Гончар вірив, що мова це не тільки засіб для спілкування, а й відзеркалення найглибших рис національної душі, історичної пам'яті, милозвучності, барв буття, а також сучасної художньої, інтелектуальної та розумової діяльності народу [15, с. 28].

Люди нерідко отожднюють націю з мовою, вважаючи, що нація складається з тих, хто говорить однією мовою. Мова не лише засіб спілкування, але й важливим елементом, що об'єднує людей та відділяє їх від інших етнічних груп. Відтак, етнічний та мовний склад населення, як правило, співпадають. Національне формування характеризується єдністю мови, культури та самосвідомості, що визначається не тільки мовними особливостями, а й спільною ідентичністю, цінностями та історичним досвідом.

Відповідальність за збереження та примноження української мови лежить не тільки на мовознавцях, а й на кожному українці. Зберігаючи мовну ідентичність, ми сприяємо розквіту своєї нації та охороні культурного розмаїття світу. Українська мова – це не просто засіб спілкування, а й скарбниця та оборонець нашої національної свідомості.

2.2. Соціолінгвістичне анкетування щодо поширення української мови протягом періоду воєнних дій в Україні

Методом дослідження було анкетування, опитування проводилося за допомогою платформи «GoogleForms» у режимі онлайн. В опитуванні взяли участь 173 особи з усієї України.

Для більш детального дослідження мовної ситуації на території України в різних регіонах, першим питанням на яке відповідали респонденти, було таке: « Вкажіть ваш регіон проживання? ». Результати наданих

користувачами відповідей на запропоновані в анкеті запитання розділилися таким чином 84 респонденти проживають в Західному регіоні України становить це 48,6% серед опитаних. В Північному регіоні України проживають 25 респондентів це становить 14,5% серед опитаних. В Центральному регіоні України проживають 37 респондентів, що становить 21,4% серед опитаних. В Південному регіоні України проживають 19 респондентів, що становить 11% опитаних. Східний регіон України проживають 8 респондентів становить 4,6% опитаних Рис.1.

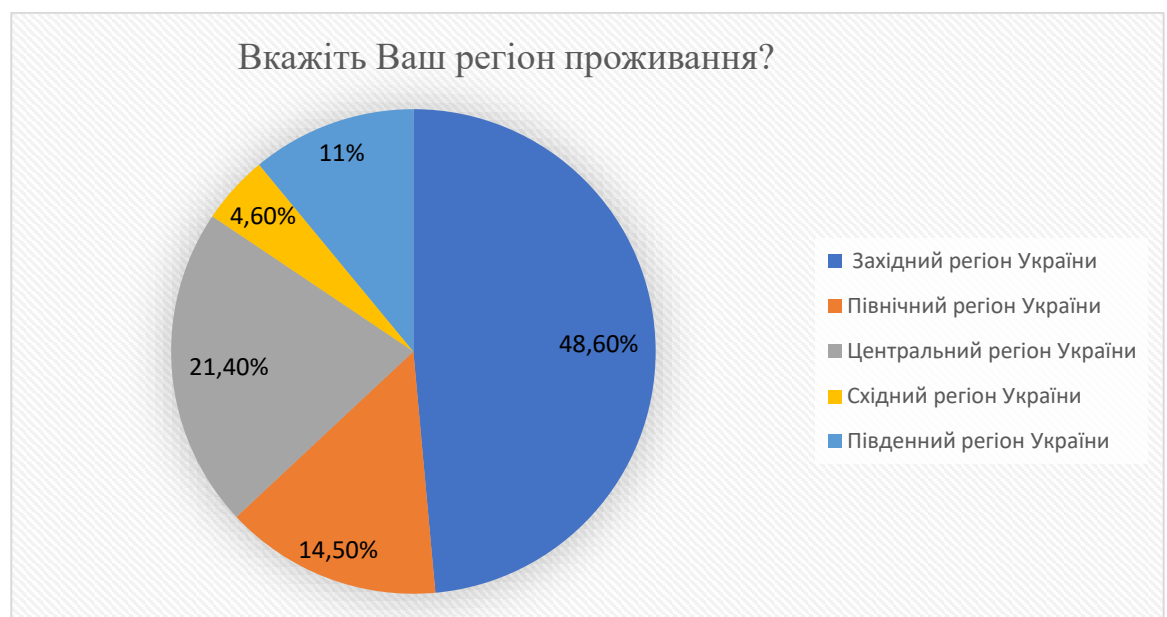

Рис.1. Регіон проживання

Наступне питання на яке відповідали респонденти, було таке: «Якою мовою ви розмовляли до початку повномасштабного воєнного вторгнення росії на Україну?» Рис.2. Результати відповідей на запропоноване в анкеті запитання розділилися наступним чином (у % співвідношенні до загальної кількості опитуваних респондентів). Українською мовою та суржиком розмовляють 92 респонденти, що становить 53,2% серед опитаних. Двома мовами (українською та російською) розмовляють 46 респондентів, що становить 26,6% серед опитаних. Частина опитаних (20,2%) вказала російську мову як основну мову спілкування до початку повномасштабної

війни. Ці дані відображають складну мовну ситуацію в Україні до 24 лютого 2022 року, де українська мова співіснувала з російською, а також було поширене використання суржику.

Рис. 2. Порівняння відповідей на запитання: «Якою мовою ви розмовляли до початку повномасштабного воєнного вторгнення росії на Україну?»

Можемо зазначити, що частка українськомовного населення на території України більша ніж російськомовного, що засвідчує їхню зрілу національну свідомість.

Наступним питанням було: «Яким було ваше ставлення до української та російської мов до початку війни?» Рис.3. Серед опитаних респондентів негативне до російської, позитивне до української мови ставлення мають 34,9% осіб. Позитивне ставлення до обох мов продемонструвало 32,6% опитаних. Нейтральне до обох мов спостерігається у 32% респондентів. Також в опитуванні була можливість вказати власний варіант відповіді, респондент відповів, що має позитивне ставлення до української мови та нейтральне до російської мови становить 0,6% серед опитаних.

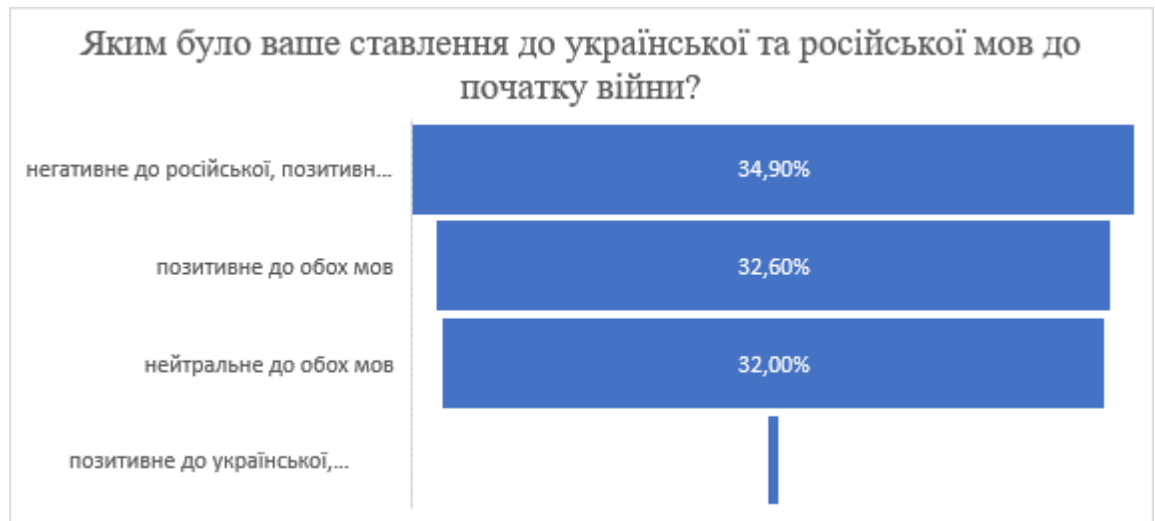

Рис. 3. Порівняння відповідей на запитання: «Яким було ваше ставлення до української та російської мов до початку війни?» у %

Наступним запитанням було: «Якщо до 24.02.22 року ви розмовляли російською чи перейшли ви на українську мову?». Результати навіть перевищили наші очікування: Перейшла/ов – 48,8%, що становить 83 особи серед опитаних, намагаються перейти але це важко – 25,9%, становить 44 респонденти. Також були й респонденти, яким це не потрібно 22,4% 38 осіб. Іншу відповідь дали 0,9% опитаних респондентів, вони не використовували російську мову, а розмовляли виключно українською. Рис. 4. Можемо підсумувати, що 74,7% респондентів розуміють важливість рідної мови. Варто зазначити, що рівень мовної ідентифікації помітно зростає, українці свідомо переходять на рідну мову. Українське суспільство мобілізувалось проти ворога.

Рис. 4. Якщо до 24.02.22 року ви розмовляли російською чи перейшли ви на українську мову?

Наступне питання яке було поставлено респондентам: «Якою мовою переважно ви спілкуєтесь у повсякденному житті?». Аналізуючи мову повсякденного спілкування респондентів на момент опитування, спостерігається значне збільшення використання виключно української мови, яка є домінуючою серед опитаних (62,4%). Водночас, використання виключно російської мови значно скоротилося і становить лише 11%. Частка респондентів, які використовують обидві мови у повсякденному житті, складає 26% Рис. 5. Ці дані свідчать про помітну зміну в мовній практиці серед українців порівняно з періодом до повномасштабного вторгнення, з тенденцією до переважного використання української мови.

Рис. 5. Порівняння відповідей на запитання: «Якою мовою переважно ви спілкуєтесь у повсякденному житті?»

Аналізуючи мову споживання медіаконтенту (фільмів та книг) серед опитаних респондентів, чітко простежується перевага української мови, яку обирають 72,3% учасників опитування. Значна меншість (18,5%) надає перевагу виключно російській мові. Незначна частка респондентів використовує інші мови (4%), а невелика кількість (5,2%) комбінує українську та російську мови при перегляді фільмів та читанні книг Рис. 6. Ці дані підкреслюють тенденцію до домінування української мови у сфері медіаспоживання серед опитаних. Враховуючи поточну суспільно-політичну ситуацію в Україні, зокрема повномасштабну війну, а також тенденції у мовному питанні, можна надати наступні загальні рекомендації щодо зміцнення української ідентичності: 1) активно цікавитися українською історією, культурою, традиціями. 2) підтримувати українське мистецтво, кіно, музику, літературу. 3) відзначати українські свята та вшановувати видатних українців.

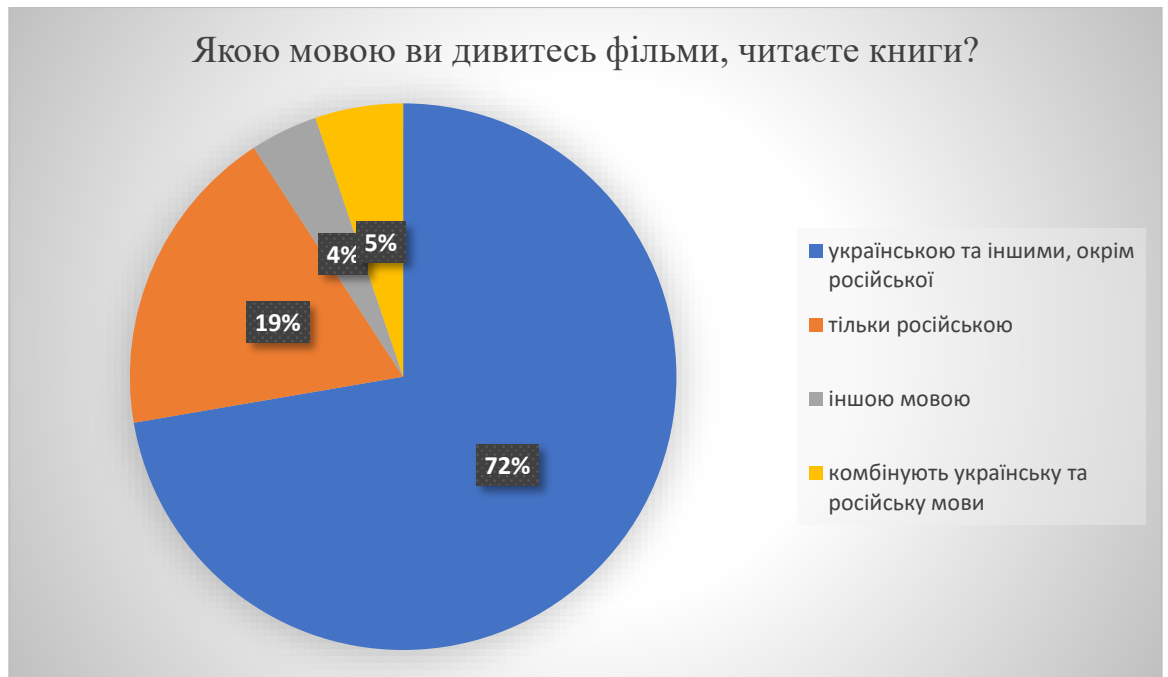

Рис. 6. Порівняння відповідей на запитання: «Якою мовою ви дивитесь фільми, читаєте книги?»

Аналіз відповідей на питання про важливість української мови як фактора національної ідентичності демонструє переважну згоду серед опитаних. Абсолютна більшість респондентів (85%) беззаперечно вважає українську мову ключовим елементом національної ідентичності. Лише незначна меншість (4%) не поділяє цієї думки. При цьому, невелика частка опитаних (10,4%) виявила непевність або не змогла сформулювати свою позицію щодо цього питання Рис. 7. Загалом, отримані дані підкреслюють глибоке розуміння та усвідомлення вагомої ролі української мови у формуванні та підтримці національної ідентичності серед опитаних.

Варто зазначити, що повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 році стало потужним каталізатором для переосмислення ролі української мови. Російська агресія, яка часто супроводжується наративами про "захист російськомовного населення", ще більше підкреслила важливість української мови як маркера національної ідентичності та опору ворожій пропаганді. Мова стала символом незалежності та боротьби за суверенітет.

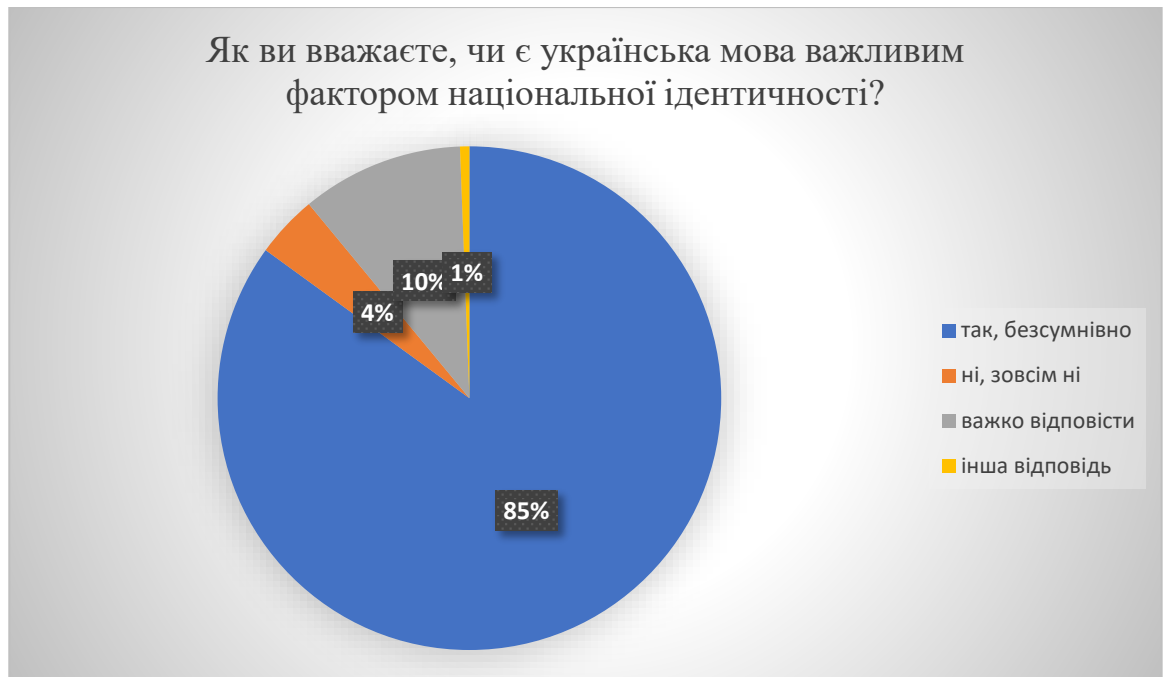

Рис. 7. Порівняння відповідей на запитання: «Як ви вважаєте, чи є українська мова важливим фактором національної ідентичності?»

Аналіз відповідей на питання про бажання, щоб майбутні покоління спілкувалися українською мовою, демонструє високий рівень підтримки україномовного майбутнього. Переважна більшість опитаних (82,1%) висловила чітке бажання, щоб їхні нащадки розмовляли українською мовою у повсякденному житті. Невелика частка респондентів (9,2%) вважає, що особистість є важливішою за мову спілкування. Приблизно така ж частина опитаних (8,1%) виявила байдужість щодо мовного вибору майбутніх поколінь Рис.8.

Таким чином, переважна більшість респондентів пов'язує майбутнє України з домінуванням української мови, що відображає їхнє прагнення до зміцнення національної ідентичності та культурної спадкоємності. Водночас, існує менша частина, яка ставить особистісні аспекти мовного питання або не має чіткої позиції з цього приводу.

Рис. 8. Порівняння відповідей на запитання: «Чи хочете ви, щоб все наше наступне покоління говорило у повсякденному житті українською мовою?»

Аналіз відповідей на питання щодо шляхів переходу українців на українську мову виявив домінування думки про необхідність державної мовної політики, яку підтримує 57,2% опитаних. Значно менша частка респондентів (13,3%) виступає за законодавчу заборону російської мови та контроль за її виконанням. Четверть опитаних (26%) вважає ключовим фактором створення україномовного оточення. Незначна кількість респондентів (1,2%) важко відповіла на це питання, така ж частка вважає всі запропоновані варіанти правильними та необхідними, а 0,6% вбачає в цих варіантах сприяння витісненню російської мови (Рис. 9).

Таким чином, більшість опитаних покладає на державу відповідальність за впровадження ефективних механізмів для популяризації та утвердження української мови. Водночас, значна частина респондентів наголошує на важливості соціального контексту та створення природного україномовного середовища. Радикальніший підхід із заборonoю російської мови має значно меншу підтримку серед опитаних.

Рис. 9. Порівняння відповідей на запитання: «На вашу думку, що може допомогти українцям перейти на українську мову?»

Аналіз відповідей на питання щодо збереження тенденції поширення української мови після війни демонструє переважний оптимізм серед опитаних. Більшість респондентів (63,6%) вважає, що ця тенденція не лише збережеться, але й продовжить свій розвиток. Значна частина опитаних (29,5%) дотримується думки, що після війни кожен повернеться до зручної для нього мови. Лише невелика меншість (6,9%) прогнозує припинення поширення української мови (Рис. 10).

Таким чином, більшість опитаних вірить у стійкість та подальше зміцнення позицій української мови в суспільстві після закінчення війни. Водночас, значна частина допускає можливість повернення до попередньої мовної практики для багатьох громадян, а лише незначна меншість висловлює песимістичні прогнози щодо майбутнього української мови.

Рис. 10. Порівняння відповідей на запитання: «Як ви вважаєте, чи збережеться тенденція до поширення української мови після війни?»»

Висновок до 2 розділу

Таким чином, мова є не лише засобом комунікації, вона віддзеркалює мислення та світобачення, як окремої людини так і цілого народу. Мова виступає потужним способом зміцнення національної свідомості, зберігаючи національну ідентичність крізь віки. Лише народ, який усвідомлює свою самобутність та шанує свою культурно-мовну спадщину, може називатися нацією та зберегти свою цілісність для майбутніх поколінь.

Результати емпіричного дослідження чітко демонструють значні зміни у мовній поведінці та свідомості українців протягом періоду повномасштабної війни. Спостерігається виражена тенденція до зростання використання української мови в усіх сферах життя, посилення її сприйняття як ключового елемента національної ідентичності та бажання щодо її домінування серед майбутніх поколінь. Війна стала потужним фактором консолідації українського суспільства навколо мовного питання та сприяла процесам доросілізації в мовній сфері.

РОЗДІЛ 3.

ЕМПІРИЧНА АРГУМЕНТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ГОЛОВНОГО СКЛАДНИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

3.1. Методичні рекомендації щодо способів впровадження і використання української мови у різних регіонах України

Щоб дієво поширити українську мову на всій території України, потрібно враховувати такі рекомендації:

1. Активно видавати книжки українських авторів та перекладати світову літературу, що сприятиме патріотичному вихованню молоді та демонструватиме конкурентоспроможність української мови у світі. Подбати, щоб україномовні книжки були доступні в кожному регіоні, даючи всі однакові можливості для вивчення та використання мови. Розвивати українську книжкову галузь, що не лише збагатить культурний простір, але й створить нові робочі місця. Улаштовувати зустрічі з письменниками, аби популяризувати україномовні видання та заохотити більше читачів.

2. Збільшення обсягів україномовного культурного контенту на телебаченні, у кіно та відеосервісах надзвичайно важливе для розвитку національної свідомості та поширення української мови. Необхідно буде: створювати більше україномовних телевізійних програм, серіалів, кінокартин та розважальних шоу; забезпечувати якісне дублювання та озвучення іноземних фільмів та серіалів українською; надавати підтримку україномовним блогерам та творцям онлайн-контенту.

3. Впровадження безкоштовних курсів української, розробка мобільних додатків для її вивчення, розвиток телеграм-каналів з історичним підґрунтям української мови, плюс активна підтримка програми «Є-мова» задля залучення широких верств населення.

4. Безумовне дотримання обов'язкового використання державної мови в сфері послуг, державних освітніх закладах та органах місцевого самоврядування, відповідно до статті 30 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», що зобов'язує всіх надавачів послуг, незалежно від форми власності, обслуговувати клієнтів українською мовою.

Окрім державної політики, важливим чинником розвитку української мови є громадський захист. Російська агресія засвідчила, що громадські ініціативи мають значний вплив на піднесення престижу української мови. Зокрема, у 2023 році Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна та Національний університет «Києво-Могилянська академія» здійснили важливі заходи в цьому напрямку.

У січні 2023 року Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна заснував посаду мовного омбудсмена, на яку призначив відповідну людину, з метою контролю за дотриманням мовного законодавства та популяризації української. Згодом Києво-Могилянська академія запровадила заборону на використання російської мови в університеті, рекомендуючи спілкуватися українською навіть поза навчальними годинами.

Університети, як-от Києво-Могилянська академія, підкреслюють, що відмова від російської – це не кара, а культурне перетворення, які показують особистісну ідентичність та спільну єдність. Цей процес, метою якого є створення повністю україномовного університету, де внутрішня думка спільно підтримує вживання та збереження української мови [11].

У декількох українських вишах, зокрема у Харківському національному університеті імені Г. С. Сковороди та Південноукраїнському національному педагогічному університеті імені К. Д. Ушинського, введено посади

громадських мовних омбудсменів. Показово, що в педагогічному університеті захистом мовних прав студентів опікуються студенти, а не викладачі.

Протягом 2023 року мовний омбудсмен отримав 96 звернень щодо порушень мовного законодавства у вишах. В офісі омбудсмена вважають, що зростання кількості скарг не свідчить про погіршення ситуації з дотриманням мовних норм, а є результатом більшої активності студентів та їхньої свідомої готовності відстоювати свої мовні права.

У 2023 році найбільше скарг на порушення мовного законодавства в освітніх закладах надійшло з Києва (42 випадки). Занимають Харків та Одеса, по 9 скарг з кожного міста, а також Дніпро з 6. Переважно скарги стосувалися використання російської мови при викладанні та наданні навчальних матеріалів.

З метою розповсюдження та підтримки української мови в університетах, коледжах та інших закладах освіти, вкрай необхідно створити посаду мовного омбудсмена. Ця людина відповідатиме за контроль дотримання мовного законодавства на місцях. Оскільки процес українізації освіти неминучий, потрібен посилений контроль з боку Міністерства освіти, інших державних органів та громадянського суспільства.

У сучасному світі соціальні мережі відіграють важливу роль у комунікації. Приблизно 40% населення планети, а це близько трьох мільярдів людей, активно користуються цими платформами. В Україні у 2022 році кількість користувачів соціальних мереж перевищила 26 мільйонів, які щодня витрачають там в середньому дві години.

Соціальні мережі – це не тільки засіб для спілкування з друзями, але й потужний канал для проведення семінарів, презентацій та реклами. Вони глибоко вкоренилися в життя українців, ставши основним джерелом інформації. Зважаючи на їхній безмежний вплив, українізація цієї сфери є сучасним та вкрай необхідним кроком.

Для того щоб активізувати застосування української мови в соціальних мережах, потрібно не тільки спонукати користувачів до україномовного спілкування, а й розробити державну програму підтримки. Заборона використання російської мови для блогерів з аудиторією понад 1000 підписників могла б помітно вплинути на поширення української мови. В Україні Telegram є найпопулярнішою соціальною мережею, яка також є одним з провідних джерел новин для українців.

Соціальні мережі перетворилися не тільки на інструмент спілкування, але й на досить потужну зброю в інформаційній війні. Саме вони допомогли нам в протидії російській пропаганді в перші місяці повномасштабного вторгнення. Відтак, необхідно активно застосовувати соціальні мережі для поширення української мови, освіти та культурних надбань.

Висновок до розділу 3

Для всебічного впровадження та використання української мови, як головного складника національної ідентичності, необхідна активна та скоординована діяльність на державному, громадському та індивідуальному рівнях. Отже, для дієвого її використання у всіх сферах суспільного життя варто: а) активно видавати книжки українських авторів та перекладати світову літературу, що сприятиме патріотичному вихованню молоді та демонструватиме конкурентоспроможність української мови у світі; б) збільшувати обсяг україномовного культурного контенту на телебаченні, у кіно та відеосервісах, оскільки це надзвичайно важливо для розвитку національної свідомості та її поширення; в) впроваджувати безкоштовні курси української, розробляти мобільні додатки для її вивчення, розвивати телеграм-канали з історичним підґрунтям української мови.

Запропоновані побажання, ідеї та рекомендації є практичним планом дій, спрямованим на зміцнення мовних позицій України, посилення національної свідомості та забезпечення культурної єдності українського

суспільства в умовах триваючої боротьби за незалежність та суверенітет. Успішна реалізація вищезазначених пропозицій сприятиме не лише збереженню і розвитку української мови, а й допомагатиме зміцненню національної стійкості та ідентичності на довгострокову перспективу.

ВИСНОВКИ

1. Національна ідентичність розглядається як когнітивне та емоційне розуміння особою своєї належності до певної нації, котра має власне ім'я, спільну мову, територію, міфи, історичну пам'ять, культуру, економіку та юридичні права й обов'язки, однакові для всіх її членів. Національна ідентичність містить не тільки свідомі складові, а й архетипічні джерела.

Національна ідентичність формується разом з мовою. Мова – ключовий інструмент для розвитку всіх сфер суспільного життя, включаючи творчість, пізнання та мислення. Вона слугує сховищем знань, накопичених попередніми поколіннями, і є необхідною умовою для прогресу нації. Мова, як знакова система, є соціальним феноменом, що забезпечує комунікацію, когнітивну діяльність та мислення. Мовлення – це реалізація мови в процесі комунікації, що відображає соціокультурні, інтелектуальні та психологічні характеристики індивіда. Зважаючи на це, мовлення є об'єктом дослідження лінгвістики, психології та психолінгвістики, а його онтогенез – педагогічної та соціальної психології.

Мовлення надзвичайно важливе в усіх сферах суспільного буття. З ним пов'язана комунікативна суть психічного становлення особистості. Мовлення – невід'ємна складова інтелекту, емоцій та волі людини. Опанування мовленням є ключовим чинником самоусвідомлення особистості, передумовою її творчих проявів. Засвоєння мови починається з раннього віку

й відбувається за законами психічного розвитку людини впродовж усього життя.

Українська мова – це не просто спосіб спілкування, а й важливий елемент формування та вираження національної ідентичності. Для українців вона – не лише сукупність звуків та слів, а й вираження культури, історії та соціального життя. Це як код, що містить в собі багаторічну історію та духовність нації. Її зародження та розвиток пов'язані з особливим етнічним розвитком українців, їхніми намаганнями зберегти самобутність в умовах історичних та культурних змін.

2. Повномасштабне вторгнення російських військ в Україну стало епохальним поштовхом до переосмислення української національної ідентичності. Мова тут відіграє центральну роль, виступаючи втіленням незалежності, суверенітету та культурної самобутності. Вивчення психологічних аспектів мовлення в цей період надзвичайно важливе для розуміння процесів консолідації нації та спротиву агресору.

Проведене нами опитування чітко демонструє значні зміни в мовній поведінці та ставленні українців до мови після 24 лютого 2022 року. Спостерігається виражена тенденція до зростання використання української мови в усіх сферах життя (повсякденне спілкування, медіаспоживання) та зниження використання російської мови. Більшість респондентів беззаперечно вважає українську мову ключовим елементом національної ідентичності, що підкреслює її символічне значення в умовах війни та боротьби за незалежність. Опитані українці висловили бажання, щоб майбутні покоління спілкувалися українською мовою, що свідчить про прагнення до зміцнення національної ідентичності та культурної спадкоємності. Держава повинна відігравати ключову роль у підтримці та поширенні української мови, хоча значна частина також наголошує на важливості україномовного оточення.

3. Для дієвого використання мови у всіх сферах суспільного життя варто:

а) активно видавати книжки українських авторів та перекладати світову

літературу, що сприятиме патріотичному вихованню молоді та демонструватиме конкурентоспроможність української мови у світі; б) збільшувати обсяг україномовного культурного контенту на телебаченні, у кіно та відеосервісах, оскільки це надзвичайно важливо для розвитку національної свідомості та її поширення; в) впроваджувати безкоштовні курси української, розробляти мобільні додатки для її вивчення, розвивати телеграм-канали з історичним підґрунтям української мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. Б. Андерсон. «Критика», 2001. С. 271.
2. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах : підручник. За ред. А. М. Богуш. Видавничий Дім «Слово», 2011. 704 с.
3. Боришевський М.Й. Національна самосвідомість та ідентифікація громадян як чинник демократичних перетворень в українському суспільстві. Соціально-психологічний вимір демократичних перетворень в Україні. *Український центр політичного менеджменту*, 2003. С. 138-144.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. VIII, 1728 с.
5. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Д.І. Ганич, І.С. Олійник. Київ : Вища школа, 1985. 360 с.
6. Гончарова М. Роль мови у формуванні різновидів ідентичності. *Мова і суспільство*. 2015. Випуск 6. С. 60-69
DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/ls.6.1740>
7. Горгота Леся. О слово рідне. 2012. URL: https://zlochiv.net/o-slovo-ridne-orle-skutyj/#google_vignette
8. Гриценко П. Мова – буття українськості. *Психологія і суспільство*. 2024. № 2. С. 6-13. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2024.02.006>

9. Дрогомирецька М.М. Мова як засіб національної ідентичності та консолідації. Тоталітаризм як система знищення національної пам'яті : збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. 2020. С. 79-80. DOI: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/32622/2/TSDNM_2020_Drohomiretska_M-Mova_yak_zasib_natsionalnoi_79-80.pdf
10. Казакевич О. Роль мови у формуванні національної ідентичності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Культурологія»*. 2017. Вип. 18. С. 77-79. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/5943/1/21.pdf>
11. Києво-Могилянська академія заборонила російську мову. Як це працюватиме і чи каратимуть. BBC NEWS УКРАЇНА. 28 січ. 2023. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-64437506>.
12. Кролівець Ю.В. Роль внутрішнього мовлення в процесуальності розповідання дітей дошкільного віку. ГАБІТУС. *Психологія особистості*. 2020. Вип. 20. С. 117-121.
13. Крутій К.Л. Формування граматичної правильності мовлення в дітей дошкільного віку : монографія. К.Л. Крутій. Запоріжжя. 2004. С. 187.
14. Кулик В.М. Роль української мови в національній ідентичності громадян пострадянської України. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2014. Вип. 4-5. С. 156-171. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2014_4-5_13
15. Курганова Н. В. Крилаті вислови. Українські народні прислів'я та приказки. Харків: АССА. 2020. С. 192 .
16. Мацько Л.І., Кравець Л.В. Культура української фахової мови. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 360 с.
17. Пірен М.І. Національна ідентичність сучасної української еліти як чинник консолідації суспільства та реалізації демократичних реформ. Публічне управління: теорія та практика. 2013. Вип. 2. С. 62-70. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/Pubupr_2013_2_12.pdf

18. Сміт Е.Д. Національна ідентичність. пер. з англ. П. Таращука. К.: Основи, 1994. С. 224. URL: <http://dontsov-nic.com.ua/wp-content/uploads/2016/02/Smit-Entoni.-Natsionalna-identychnist.pdf>
19. Співак Л.М. Психологія розвитку національної самосвідомості особистості в юності : монографія. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2015. С. 300.
20. Стернін Й. Мова і національна свідомість. Логос. 2005. № 4 (49). С. 156-171.
21. Фішман Дж. Сьогоднішні суперечки між примордіалістами та конструктивістами: зв'язок між мовою та етнічністю з точки зору науковців та повсякденного життя. Джошуа Фішман. Логос. 2005. № 4 (49). С. 132-140.
22. Фурман А.В. Мовно-мовленнєві ресурси розширення і збагачення українкості. *Психологія і суспільство*. 2024. №2. С. 14-23. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2024.02.014>
23. Шевченко О.В. Національна ідентифікація у становленні Я-образу особистості : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ. 2005. 213 с.
24. Щурко О.М., Голик М.М. Національна ідентичність як чинник формування міжнародного образу держави. *Науковий журнал «Політикус»*. Політичні інститути та процеси. Випуск 6. 2020. С. 68-72.
25. Яцишин П. Мова та національна ідентичність в Україні: соціолінгвістичний аспект. Європейська інтеграція та національна ідентичність: інституційний і ціннісний виміри / Матеріали II Українськопольського наукового форуму (12-13 травня 2016, Львів). Львів-Olsztyn: «ПП Сорока», 2016. С. 495 URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/9/16/paragraphs/808/iiforum.pdf>
26. Barrett M. English Children's Acquisition of a European Identity. M. Barrett; G. Breakwell, E. Lyons (eds.) *Changing European Identities: Social-Psychological Analyses of Social Change*. Oxford: Pergamon Press, 1996. P. 145-172.

27. Chomsky, N. (1986). Knowledge of Language: Its Nature, Origin, and Use. New York: Praeger Publishers P. 14.
28. Joseph J. E. Identity and Language. J. E. Joseph. Encyclopedia of Language and Linguistics, 2nd ed., ed. by Keith Brown. Vol. 5. Oxford : Elsevier, 2006. P. 486-492.
29. Rubinshtejn S. L. K voprosu o jazyke, rechi i myshlenii. Voprosy jazykoznanija, 1957 №2. P. 42-48.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

1. Вкажіть ваш регіон проживання?

А) Західний регіон (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області);

Б) Північний регіон (Житомирська, Київська, Сумська, Чернігівська області та місто Київ);

В) Центральний регіон (Вінницька, Кіровоградська, Полтавська, Черкаська області);

Г) Східний регіон (Дніпропетровська, Донецька, Луганська, Харківська області);

Д) Південний регіон (Запорізька, Миколаївська, Одеська, Херсонська області та АР Крим).

2. Якою мовою ви розмовляли до початку повномасштабного воєнного вторгнення росії на Україну?

А) українською мовою/суржиком;

Б) виключно російською мовою;

В) обома мовами (українською та російською).

3. Яким було ваше ставлення до української та російської мов до початку війни?

А) негативне до російської, позитивне до української;

Б) позитивне до обох мов;

В) нейтральне до обох мов.

4. Якщо до 24.02.22 року ви розмовляли російською чи перейшли ви на українську мову?

А) так, повністю перейшов;

Б) ні, мені це не потрібно;

В) намагаюсь перейти, але це важко.

5. Якою мовою переважно ви спілкуєтесь у повсякденному житті?

- А) тільки українською мовою;
Б) тільки російською;
В) рівною мірою українською і російською мовою.
6. Якою мовою ви дивитесь фільми, читаєте книги?
А) українською та іншими, окрім російської;
Б) тільки російською;
В) іншою мовою.
7. Як ви вважаєте, чи є українська мова важливим фактором національної ідентичності?
А) так, безсумнівно;
Б) ні, зовсім ні;
В) важко відповісти.
8. Чи хочете ви, щоб все наше наступне покоління говорило у повсякденному житті українською мовою?
А) так, звісно;
Б) головне яка людина перед тобою, а не мова;
В) байдуже якою мовою розмовляють.
9. На вашу думку, що може допомогти українцям перейти на українську мову?
А) запровадження мовної політики країни;
Б) заборона та контроль за використанням російської мови;
В) україномовне оточення.
10. Як ви вважаєте, чи збережеться тенденція до поширення української мови після війни?
А) так, збережеться та буде розвиватись;
Б) більшість після війни перейде на мову зручну для себе;
В) тенденція до поширення припинеться.